

ROMU

Årsskrift fra Roskilde Museum



1988

Sct. Budolfi kirke i Roskilde

Af Michael Andersen & Hans Stiesdal



Fig. 1. Sct. Budolfi kirkes placering i den vestlige del af middelalderens Roskilde.

Indledning

"Ved i et Smedemester H. Sivertsens tilhørende Sted, her i denne Byes Skomagergade, at lade opgrave en Kjælder, fandtes en stor Deel forskellige Menneske=Ben omtrent 3 Alen under Jordens Overflade, iblandt hvilke, ialt 9 Stkr. Hovedskaller,

hvoraf nogle havde alle deres Tænder saavel i Over- som i Undermunden. (...) Med hensyn til Hovedskallernes Størrelse vare de sikkert fuldvoxne, maaske endog aldrende Personer, og man erfarer deraf, ved at betragte de fuldtallige Tandradet, at vore Forfædre har haft sundere Tænder end vi i Almindelighed; thi vil man nu endog ganske forbigaae alt forlorent eller

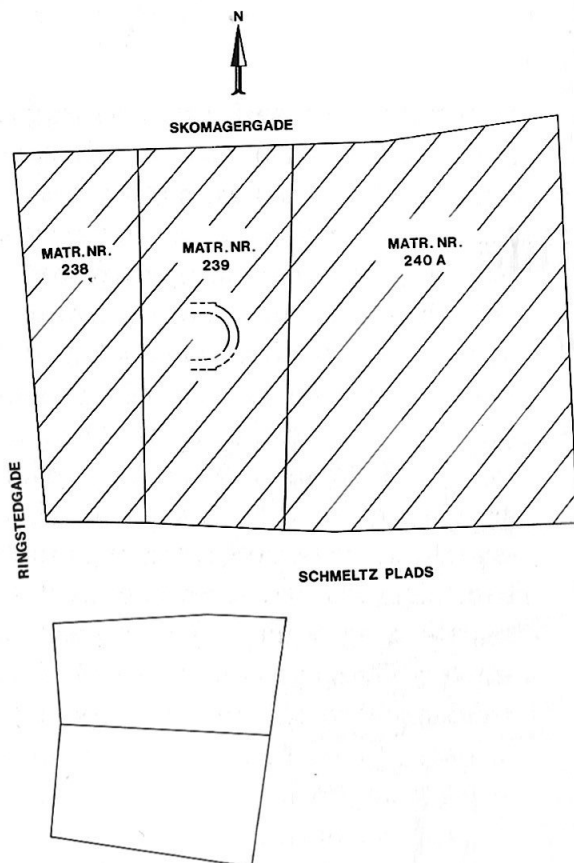


Fig. 2. Sct. Budolfi kirkeruins placering. På de skravede matrikler er der fremkommet begravelser (Tegning Torben Hjelm, suppleret af Ulrik Nordlund).

falskt Tandvæsen, der vel for det meste er en Luxus, det smukke Kjøn tildeels overladt, saa gives der dog vist ikkun faa voxne Personer som døe, og tage alle deres egne naturlige Tænder med sig i Graven. Gud veed hvorlænge egentlig disse Been have hvilet uforuroligede her?"¹⁾

Citatet er fra Roskilde Avis den 3. oktober 1829. Overskriften lød: MÆRKVÆRDIGHED. Og mærkeligt har det været, når der fra tid til anden dukkede skeletter op rundt om i byen. Journalisten kunne tilsyneladende ikke sætte navn på den kirkegård i Skomagergade, som man ved et tilfælde var gravet ned i. Om begravelsesernes alder turde han end ikke gisne.

I middelalderen fandtes der to kirker ved Skomagergade. Den ene lå mod øst ved

gadens begyndelse. Det var Sct. Laurentii kirke, hvis tårn er bevaret og fungerer som byens rådhusårn. Den anden havde sin plads i gadens modsatte ende, hvor Ringstedgade støder til. Her lå, syd for Skomagergade og øst for Ringstedgade, Sct. Budolfi kirke med tilhørende kirkegård. I vore dage er der intet at se på stedet. Kirken og kirkegården forsvandt i slutningen af middelalderen.

Man er gennem de seneste to hundrede år ved flere lejligheder stødt på kirkegården, og det lykkedes efterhånden tillige at få kendskab til dele af kirkeruinen. En af de lejligheder, hvor Sct. Budolfi kirkegård kom til syne, var, da man i 1829 gravede ud til kælderen hos smedemester Sivertsen. Hans ejendom var nemlig beliggende Skomagergade 29, altså i den vestlige ende af gaden.²⁾

Interessant nok er det imidlertid ikke første gang, at vi hører om skeletfund på dette sted. En af Roskildes ældste fundberetninger omhandler nemlig Sct. Budolfi kirkegård. Den står at læse i Danske Atlas fra 1774, der nævner et byggearbejde "paa Hjørnet af Ringstedgaden, hvor Cammer-Raad Holst og Justits-Raad Lange 1765 opbyggede en grundmuret Gaard, og da blev i Grunden funden adskillige murede Grav-Steder, hvorudi laae Been-Rader, og hos samme adskillige gamle Smaa-Mynter".³⁾

Selve kirkeruinen er såvidt vides først kommet for dagen i vort århundrede. Atter tyer vi til dagspressen for at få besked. I Roskilde Tidende den 25. og 26. marts 1912 beretter Jacob Kornerup om sine observationer ved en kloakgravning hos Farver Hammer på hjørnet af Ringstedgade og Skomagergade. Det lykkedes ved den lejlighed ikke blot at løse et kloakeringspro-

blem, men også spørgsmålet om den forsvundne Sct. Budolfi kirkes beskaffenhed og placering blev nærmere belyst.⁴⁾

Der fremkom to parallelle frådstensmure, hver omtrent en meter tykke. Udvendigt var murene forsynet med en sokkel bestående af to skråkanter. Som Kornerup korrekt tolkede fundet, var der tale om kirkeskibets sidemure. Afstanden mellem dem - altså kirkerummets bredde - blev målt til otte meter. Det fik Kornerup til at konkludere: "Det har ikke været nogen stor Kirke". Her har Kornerup imidlertid forregnet sig. Selve målet er der ingen grund til at betvivle. Det er i fin overensstemmelse med de iagttagelser, der i nyeste tid er gjort i forbindelse med koret og apsis, og som skal omtales nedenfor. Korets indvendige bredde har således været ca. seks meter. Kornerup har blot taget fejl af målene i andre sognekirker. Den gennemsnitlige bredde for kirkerummet i Roskilde egnens romanske sognekirker er således mellem seks og syv meter.⁵⁾ Sct. Budolfi kirke var altså tværtimod en anelig kirke.

I 1912 afdækkedes tillige en trapezformet kiste af munkesten. Kornerup kunne supplere denne oplysning med at fortælle, at "da man for mange Aar siden gravede Grund til Hammers Gaard i denne Gade, fandt man en stor mængde Menneskeben, men også i Gaarden ud til Skomagergade er saadanne fundne".

Sidenhen er der med jævne mellemrum dukket begravelser op på de tre vestlige matrikler langs Skomagergades sydside.⁶⁾ Det vil føre for vidt at omtale alle eksemplerne nærmere. Tilsammen giver fundene mulighed for at indkredse kirkegårdens udstrækning, idet der er fundet skeletter på matriklerne 238, 239 og 240 a.

Partier af kirkegårdsdiget synes også at

være kommet for dagen ved et par lejligheder. Således blev der i 1950 over en strækning på ca. syv meter afdækket en stensætning af kampesten ved opgravning af Ringstedgades udmunding mod nord.⁷⁾ Stensætningen må uden tvivl være resterne af kirkegårdens vestre dige. Det nordre dige - ved Skomagergade - synes tillige at være påtruffet ved et par lejligheder.⁸⁾

En nærmere undersøgelse af kirkeruinen ville være meget ønskværdig - ikke mindst i lyset af Jacob Kornerups iagttagelse. Et stykke frådstensmur, et parti af skibets nordmur, kom til syne ved restaureringen af Farver Hammers Gård i 1975,⁹⁾ men chancen for at danne sig et ordentligt indtryk af bygningsværket lod vente på sig.

Undersøgelse af kirkeruinen 1981

Først i 1981 opstod der mulighed for en egentlig undersøgelse af i det mindste dele af kirken. Trikotageforretningen TTU, Skomagergade 31, havde planer om at udvide bygningen mod syd. For at undgå, at byggeriet kom til at skade kirkeruinen,



Fig. 3. Apsis set fra nord (Foto Hans Stiesdal).

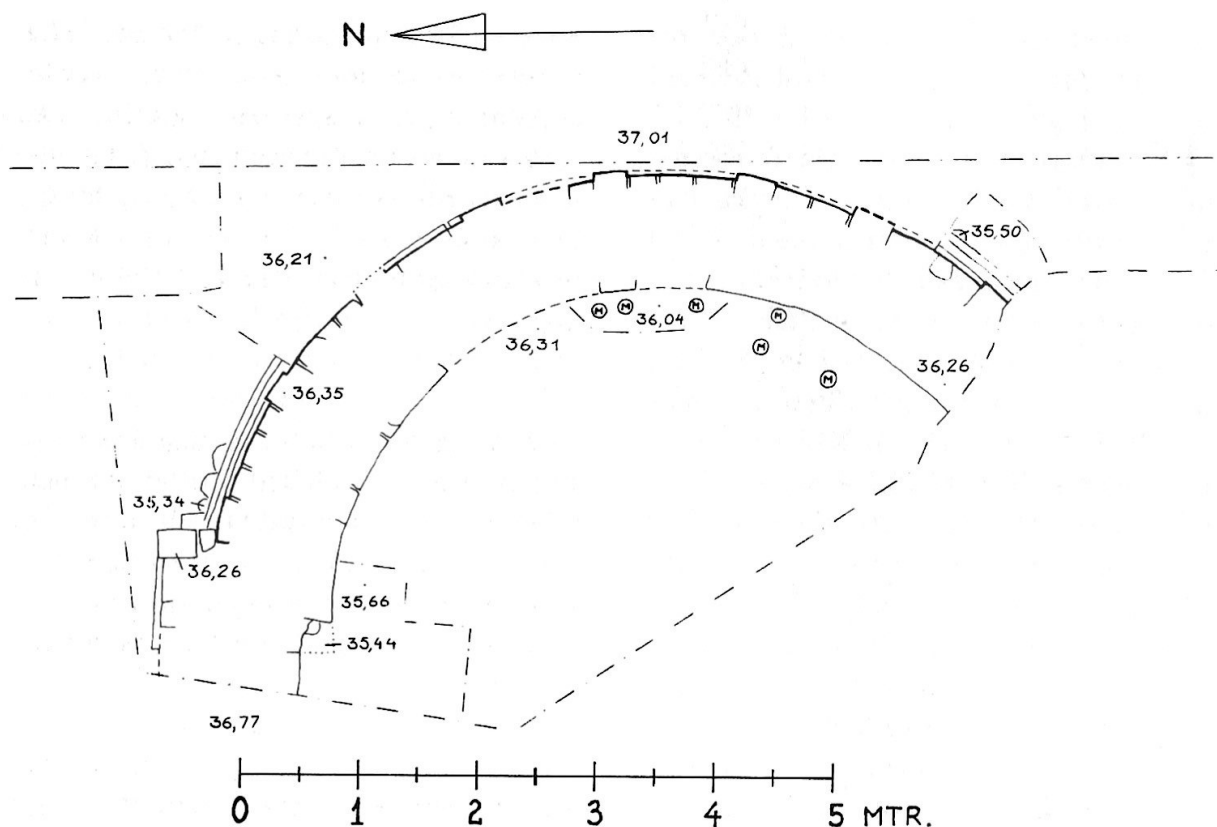


Fig. 4. Den udgravede del af apsis og kor. Plan fra undersøgelsen 1981 (Tegning Torben Hjelm).

som er fredet, blev det besluttet at foranstalte en arkæologisk undersøgelse med henblik på at fastlægge ruinens nøjagtige placering. Som følge heraf blev kirkens apsis samt en del af koret frilagt.¹⁰⁾

Murene, som var bevaret i indtil 90 cm's højde, var, som man kunne forvente, opført i frådsten. Bygningen hvilede på en syld af kampesten. Det var tydeligt, at man havde ofret megen umage på udsmykningen af kirkens facader. Apsidens sokkel var profileret, således at den ialt havde tre led - to skråkantede over et retkantet. Over det øverste skråkantled kunne man tydeligt iagttage resterne af ti lisener, hver 30-40 cm brede. De har inddelt apsidens sokkel i ni felter af vekselvis 80 og 90 cm's bredde. Formentlig har tre af de brede felter givet plads til et vindue - heriblandt naturligvis det midterste.



Fig. 5. Parti af apsis og korhjørne på kirkens nordside. Korhjørnet er på et tidspunkt blevet repareret med munkesten (Foto Hans Stiesdal).

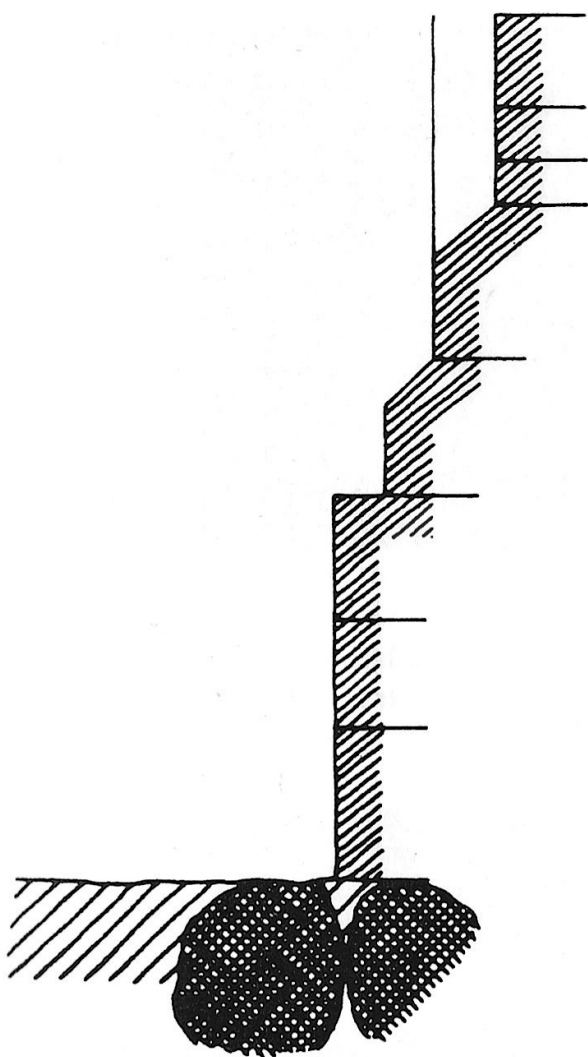


Fig. 6. Profil af soklen på Sct. Budolfi kirkes apsis (Tegning Torben Hjelm).

Koret har været knap så fornemt udsmykket; her sås kun resterne af to sokkelled, et skråkantet over et retkantet. Det skal dog siges, at korets murværk var meget forvitret. Noget tyder på, at forvitringen er indtrådt allerede i middelalderen, mens kirken var i brug. Det udvendige nordøstre hjørne af koret sås nemlig at være blevet repareret med munkesten.

Arealet inden for murene blev kun i meget ringe omfang undersøgt. Ruinen skulle jo blive liggende, og der var ingen grund til at foretage et større indgreb i fortidsmindet end nødvendigt. Man kunne

imidlertid hurtigt fastslå, at fyldlagene her vil være en ualmindelig rig arbejdsmark for eventuelle kommende undersøgelser. Der er således grund til at fremhæve de betydelige rester af et malet glasvindue, der må have sidet midt i apsis. Hertil kommer brudstykker af puds med kalkmalerispor, mønter mv.

Undersøgelse af kirkegården 1985

I 1985 blev der lejlighed til at se nærmere på dele af kirkegården. Det skete som en fortsættelse af 1981-undersøgelsen, idet byggeplanerne nødvendiggjorde en undersøgelse af området umiddelbart øst for kirkeruinen.¹¹⁾

Der fremkom herved 85 begravelser - bevarede såvel som fragmentariske. Og atter engang blev der lejlighed til studere kirkens apsis.

I langt de fleste tilfælde blev der ikke fundet nogen kiste, og der synes heller ikke at have været brugt kiste ved alle begravelser. Ofte kunne rester efter den nu forsvundne kiste dog iagttages i form af et kistespor - en mørkfarvning af undergrunden på de bortrædnede plankers plads. I andre tilfælde var det et sæt jernsøm, der bar vidnesbyrd om kisten.

Manglede kisten fra første færd, så det ud til, at man af og til for at markere graven og eventuelt også for at støtte den døde hovede havde placeret en sten (frådsten eller marksten) på hver side af dette. Det er et ikke ukendt fænomen på middelalderens kirkegårde og kendes i Roskilde fra kirkegården ved Domkirken.¹²⁾

Størst interesse måtte der naturligvis samle sig om de begravelser, hvor kisterne var bevaret. I to tilfælde var de af sten - den ene af frådsten, den anden af tegl. Dertil

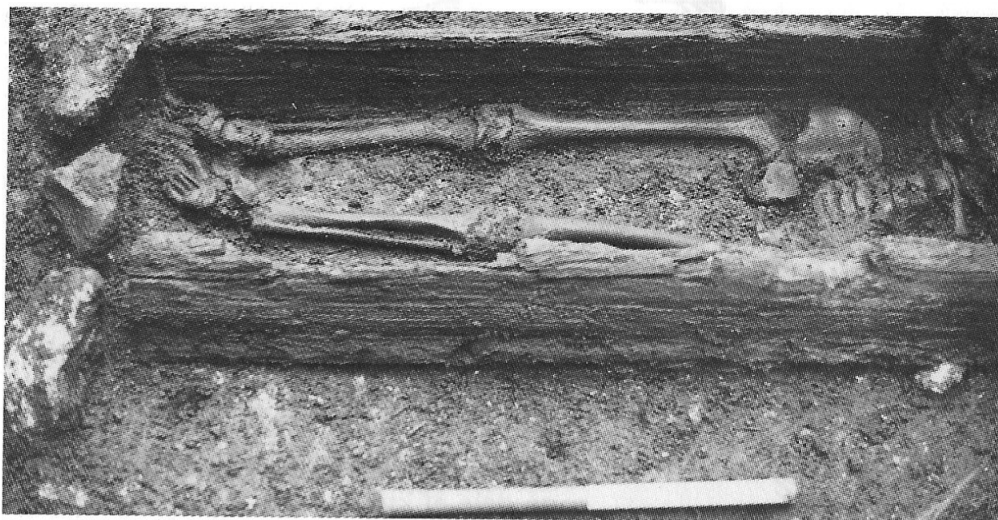


Fig. 7. Begravelse med tremmekiste (Foto Michael Andersen).

kom - mere usædvanligt i Roskilde - en trækiste.

Lad os betragte den sidste først. Gravens sider bestod af planker af rødgran stående på kanten.¹³⁾ Træsarten er bemærkelsesværdig, da rødgran i middelalderen ikke forekom naturligt i Danmark.¹⁴⁾ Plankerne var tilsyneladende ikke forbundet med hinanden. For enden af dem, ved gravens fodende, var der anbragt to frådsten, som leder tanken hen på de netop omtalte kisteløse grave. Den afdøde - et barn - lå på ryggen på en løs bundplanke. Ved nærmere eftersyn viste det sig, at bundplanken oprindeligt har hvilet på seks stokke. Hullerne til disse sås tydeligt i sideplankernes underkanter. Stokkene var imidlertid forsvundet. De har formentlig været af en mindre holdbar træsort.

Disse "tremmekister" er ikke ukendte på middelalderlige kirkegårde. De kendes f.eks. fra Lund¹⁵⁾ og Svendborg,¹⁶⁾ men de er såvidt vides ikke tidligere dukket op i Roskilde. Et af eksemplarerne fra Lund har ved hjælp af dendrokronologi kunnet dateres til 1012.¹⁷⁾ Tremmekister kendes i øvrigt fra hele middelalderen. Det er så-

ledes vanskeligt at anslå en datering for eksemplaret fra Sct. Budolfi kirkegård.

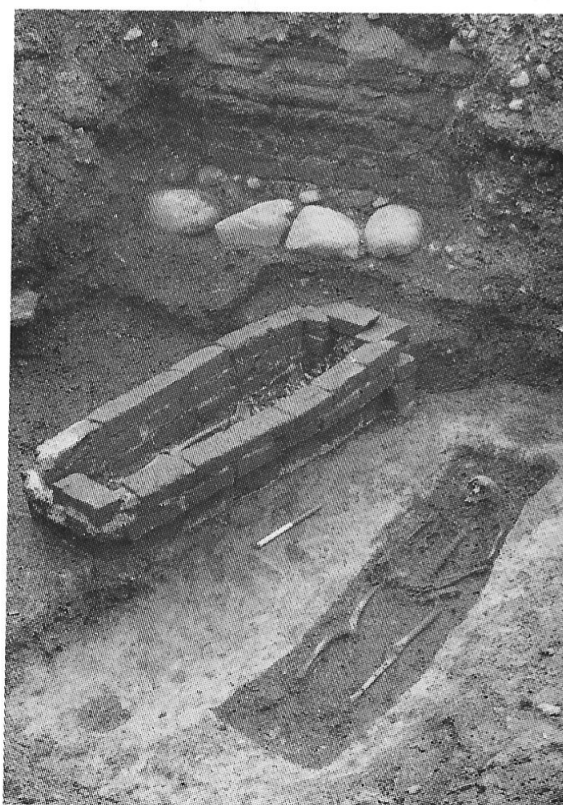


Fig. 8. Muret kiste af tegl og begravelse med formuldet trækiste. I baggrunden ses den sodsværtede apsismur (Foto Michael Andersen).

Muligvis giver materialet - rødgran - dog et fingerpeg, idet man kan forestille sig, at importeret gran i senmiddelalderen er blevet taget i brug til kister, som følge af at tilgangen af egetømmer var ved at blive forringet.

Frådstenskisten, der var fremkommet allerede i 1981, blev kun delvist undersøgt, da det ikke var nødvendigt af hensyn til byggeriet at tage den op. Den var opbygget af store frådstensheller og var forsynet med særskilt hovedrum. Det var bemærkelsesværdigt, at der over graven, 28 cm over dens låg, lå en 16 cm tyk frådstensplade. Den mest nærliggende forklaring på fænomenet er, at stenen har fungeret som en synlig markering af graven, en "gravsten". Dette underbygges af, at den var beliggende i samme niveau som kirkebygningens syld, altså det niveau der var jordoverflade, da kirken opførtes.

Teglstenskisten var muret op af munkesten. Selve kisten var trapezformet, bredest ved skulderpartiet, og til den afdødes hovede var der et særskilt hovedrum. Af et låg var der ingen spor. Den afdødes hovede hvilede på en smukt tildannet kridtstensblok, i hvis overside der var udskåret en skålformet fordybning til baghovedet.

Graven lader sig datere med ganske stor sikkerhed. På den afdødes bryst lå nemlig en mønt slået af Valdemar I, konge 1157-82.¹⁸⁾ Vi må gå ud fra, at kister af tegl blev indført her i landet netop under Valdemar I. Eksemplaret fra Sct. Budolfi kirkegård er således et af de ældste. Det er i øvrigt ikke en usædvanlig kisteform. I 1912 blev der som tidligere nævnt fundet en teglstenskiste på samme kirkegård. Typen er almindeligt forekommende, således også på adskillige af byens øvrige kirkegårde.

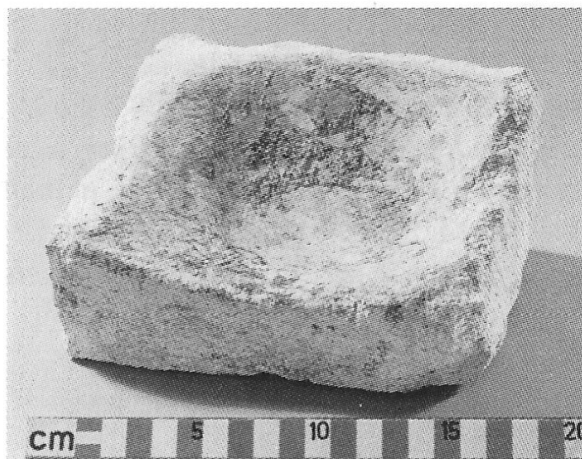


Fig. 9. Kridtstensblok med hulning på oversiden, som dannede leje for den afdødes hovede i den murede kiste af tegl (Foto Flemming Rasmussen).

Kirketypen

Sct. Budolfi kirke i Roskilde har i sit arkitektoniske formsprog været nært beslægtet med egnens fornemste frådstenskirker. Det vil være nærliggende at sammenligne med Nr. Jernløse kirke ved Holbæk. Her finder vi ligeledes opdelingen med lisener på apsis - og i øvrigt tillige på koret. Ti lisener prydede som nævnt Sct. Budolfi kirkes apsis. I Nr. Jernløse er der otte, og også her finder vi en profileret sokkel under kirkebygningen.¹⁹⁾

Andre eksempler på den lisenprydede frådstenskirke er Erik Ejegods nu forsvundne kirke i Slangerup, som kendes fra udgravninger,²⁰⁾ og Vor Frue kirke i Roskilde, hvis ligeledes forsvundne kor bar lisener.²¹⁾

Endelig vil Roskildes Sct. Laurentii kirke bringe sig i erindring. Her genfinder vi nøjagtig den samme sokkel med de to skråkantede led over et retkantet på apsis og lidt mere enkelt i forbindelse med koret: To skråkantede led.²²⁾ Sct. Laurentii kirkes apsis har haft seks lisener, som har inddelt muren i fem felter af vekslende bredde: Det

midterste felt 126 cm bredt, de to nabo-felter 78 cm brede, og felterne nærmest koret 90 cm brede.

I middelalderen må de to kirker have fremtrådt som så nært beslægtede, at man må have kunnet kalde dem Skomager-gades to søstre, som de lå ved henholdsvis begyndelsen og slutningen af gaden.

Sct. Budolfi kirkes endeligt

Kirken nævnes første gang 25/10 1328.²³⁾ Opførelsetidspunktet skal vi imidlertid søge meget tidligere. De arkitektoniske ligheder med Vor Frue i Roskilde og Erik Ejegods kirke i Slingerup peger i retning af, at opførelsen fandt sted i årene omkring 1100.

Sct. Budolfi kirke omtales jævnligt gennem 1300- og 1400-tallet. Bemærkel-sesværdigt er omtalen 11/3 1380 af en Budolfi Kirkeport, som vi skal vende til-bage til nedenfor.²⁴⁾ Kirken er øjensynligt forsvundet omkring middelalderens slut-ning. En sen kilde - Danske Atlas fra 1774 - oplyser, at den brændte i 1523.²⁵⁾ Der gives imidlertid ingen andre skriftlige vidnes-byrd, der kan bekræfte oplysningen. Vender vi os derimod til selve kirkeruinen, finder oplysningen bekræftelse.

Ved undersøgelsen i 1985 på kirkegår-den øst for kirken blev et parti af apsidens facade blottet ved et jordskred. Det frem-gik herved tydeligt, at bygningen havde været udsat for brand. Frådstenskvadrene var helt sodsvættede. Det er nærliggende at forbinde dette fænomen med oplysnin-gen om kirkens brand i 1523, men man må advare mod at drage for bastante slut-ninger. Noget tyder nemlig på, at branden kun har berørt apsis, thi det er kun på apsidens facade, man har iagttaget brand-

sporene. Intet tyder på, at hele kirken blev ødelagt ved brand.

Spørgsmålet er så, ifald apsisbranden virkelig fandt sted i 1523, om denne brand har været skæbnesvanger for kirken. Hertil må der svares bekræftende. Årene op til Reformationen var præget af begyndende nedgang for byen, og med reformationen forsvandt alle de gamle sognekirker inden for voldene. Det er grunden til, at Sct. Budolfi kirke ikke nåede at blive genop-bygget.

Kirkens omgivelser

På det ældste Roskildekort, Resens kort fra 1677, er Sct. Budolfi kirkes plads an-givet noget syd for den plads, som de arkæologiske undersøgelser har kunnet påvise. Bygningen, som gengives på kortet, synes da heller ikke at være en kirke. Den tofløjede ejendom er formentlig Sct. Budolfi præstegård, som vi ved overlevede Reformationen.

Den 10/9 1552 fik nemlig Hr. Lauritz Espersen, sognepræst til Vor Frue kirke i Roskilde, et åbent brev om, at han til evig ejendom måtte beholde "den Gaard i Ros-kilde, som tilforn var Sct. Bodels Kirkes rette Præstegaard".²⁶⁾ Sct. Budolfi præste-gård nævnes i øvrigt første gang 19/4 1419, men uden angivelse af beliggenheden.²⁷⁾ En "Kirkens Ladegaard" findes omtalt 1475, beliggende i Blågårdsstræde, nord for Skomagergade.²⁸⁾ Der er formentlig tale om kirkeladen.

Endelig vender vi blikket mod den tid-ligere nævnte Sct. Budolfi kirkeport, som omtales i et brev fra 1380. Ifølge sammen-hængen kan det udledes, at den har været beliggende som den vestlige afslutning på hovedgaden. Sandsynligvis skal den søges,

ikke umiddelbart ud for kirken, men for enden af Støden som den vestlige port i byvolden, idet der jo tidligere er blevet påvist middelalderlig bebyggelse langs Støden.²⁹⁾

Sognets grænser var formentlig Borge-diget/Byvolden mod vest, Bredgade mod syd og Bondetinget mod nord. Den østlige afgrænsning synes at have ligget umiddelbart øst for kirkegården.³⁰⁾ Der var jo aldrig langt til nabokirken i middelalderens Roskilde. Sct. Budolfi kirkes naboer var Sct. Nicolai, Sct. Dionysii, Sct. Laurentii og Sct. Mortens kirker. Mod vest dannede byvolden jo grænsen, og hvis der ikke har været tale om et landsogn udenfor, og det findes intetsteds bevidnet, så var det Svogerslev sogn, der var den vestlige nabo.

Sct. Botulf

Til slut et par ord om kirkens værnehelgen: Sct. Botulf, som er den danske form af helgenens navn, var ifølge legenden fra 1068 født i begyndelsen af 600-tallet. Han grundlagde på et øde sted i Sydengland et kloster, som skal have stået færdigt i 654. Dets navn var Icanoe.

Den første gang, hvor Sct. Botulf sættes i forbindelse med Danmark, har det en voldsom baggrund. Danske vikinger skal nemlig have ødelagt Icanoe i 870. Sct. Botulfs relikvier blev dog reddet, og hans ry spredte sig herefter til hele England, hvor omkring 70 kirker blev indviet til hans ære.

Her til landet må Sct. Botulf kulten være kommet i løbet af 1000-tallet, hvor indflydelsen fra den engelske kirke spillede en stor rolle. Vi kender 8 Sct. Botulf-kirker fra middelalderens Danmark. Mest kendte er Sct. Budolfi kirke i Ålborg og Bodilsker på Bornholm - de bærer stadig navnet. Men også en af de nu forsvundne kirker i Viborg

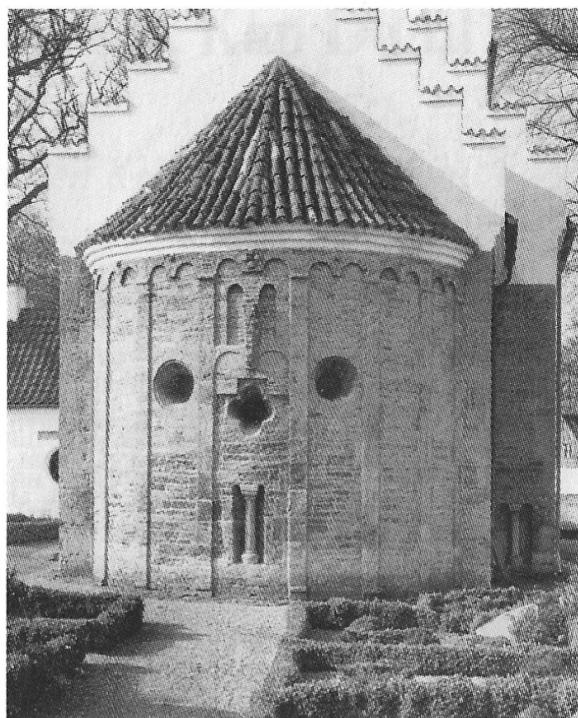


Fig. 10. Nr. Sdr. Jernløse kirke ved Holbæk. Udsmykningen af apsis svarer nøje til forholdene ved Sct. Budolfi kirke (Foto Flemming Rasmussen).

samt - også i Jylland kirkerne i Tirstrup og Tømmerby, samt - i Skåne - en af Lunds forsvundne kirker og kirken i Ängelholm, var viet til den engelske helgen.³¹⁾

Noter

- 1 Roskilde Avis 3/10 1829.
- 2 Venligst oplyst af Eva Tønnesen, Lokalhistorisk Arkiv, Roskilde.
- 3 Erik Pontoppidan (Hans de Hoffman): Den Danske Atlas, Bd. VI, p. 133. København 1774. Jørgen Steen Jensen, Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, har venligst oplyst, at mønterne ikke opbevares i Møntsamlingen.
- 4 Roskilde Tidende 25/3 og 26/3 1912.
- 5 Danmarks Kirker, Københavns Amt, p. 2192. København 1944-51.
- 6 Roskilde Museums fundprotokol rummer oplysninger om tilfældige skeletfund i området fra årene 1936, 1950-51, 1957 og 1959. Se endvidere: Niels A. Christiansen: Algade-Fundet. Fra Roskilde Museum 1959, p. 7. Roskilde Arkæologiklub har fremdraget begravelser på matr. 240 a, Skomagergade 27, i 1972. Beretningen for undersøgelsen har ROM j.nr. 170/81.
- 7 Niels A. Christiansen: Algade-Fundet. Fra Roskilde Museum 1950, p. 7.
- 9 Beretning ved Hans Stiesdal, dateret 21/1 1975, i Nationalmuseets 2. afd.
- 10 Undersøgelsen fandt sted i maj 1981 under ledelse af Hans Stiesdal. Endvidere deltog Birgit Als Hansen og Michael Andersen.
- 11 Undersøgelsen blev foretaget i april 1985 af Michael Andersen og Peter Pentz, Nationalmuseets 2. afd.
- 12 Michael Andersen og Anette Kruse: Arkæologiske undersøgelser på Domkirkepladsen i Roskilde 1983. ROMU 1983, p. 39.
- 13 Vedbestemmelsen er tilligemed konserveringen foretaget af Anne Lisbeth Schmidt, Bevaringssektionen, Nationalmuseet.
- 14 Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder. København 1956-78. Artikel: Gran.
- 15 Ragnar Blomqvist & Anders W. Mårtensson: Thulegravningen 1961, p. 46 og p. 89 ff. Lund 1963. Anders W. Mårtensson (ed.): Uppgrävt förflutet för PKbanken i Lund, p. 97. Lund 1976. Anders W. Mårtensson: S:t Stefan i Lund, p. 110 f. Lund 1981.
- 16 Henrik M. Jansen: Svendborg Franciskanerkloster - set i lyset af de arkæologiske undersøgelser 1975-80, p. 38. Årbog for Svendborg & Omegns Museum 1984.
- 17 Anders W. Mårtensson: Uppgrävt förflutet för PKbanken i Lund, p. 97. Lund 1976.
- 18 Bestemmelsen er venligst foretaget af Jørgen Steen Jensen, Den kgl. Mønt- og Medaillesamling.
- 19 Danmarks Kirker, Holbæk Amt, p. 85 ff. København 1979-82.
- 20 Danmarks Kirker, Frederiksborg Amt, p. 2124. København 1964-75.
- 21 Danmarks Kirker, Københavns Amt, p. 64. København 1944-51.
- 22 Danmarks Kirker, Københavns Amt, p. 32. København 1944-51.
- 23 Scriptores Rerum Danicarum Mediiævi (Jacob Langebæk ed.), I, 301. København 1772-1878.
- 24 Repertorium 11. marts 1380, nr. 3282.
- 25 Erik Pontoppidan (Hans de Hoffman): Den Danske Atlas, Bd. VI, p. 133. København 1774.
- 26 Kancelliets Brevbøger 10. september 1552.
- 27 Repertorium 19. april 1419, nr. 5762.
- 28 Repertorium 11. december 1475, 2. rk., nr. 3748.
- 29 Michael Andersen: Støden 24-26. En arkæologisk undersøgelse i den vestlige udkant af middelalderens Roskilde. ROMU 1982.
- 30 J. O. Arhnung: St. Botulphi Kirke. Manuskript, dateret 1944, i Nationalmuseets 2. afd.
- 31 Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder. København 1956-78. Artikel: Botulf.